

Александар МАРУШИЋ

историчар

Музеј рудничко-таковског краја

marusic77@gmail.com

„С ПУТА ЊИХОВИХ ВЕЛИЧАНСТАВА“ : КРАЉ АЛЕКСАНДАР И КРАЉИЦА ДРАГА ОБРЕНОВИЋ У РУДНИЧКОМ ОКРУГУ СЕПТЕМБРА МЕСЕЦА 1901. ГОДИНЕ

АПСТРАКТ: У раду је дејљално описан долазак краља Александра и краљице Драге у Руднички округ, односно њихова њосејша Таково, Горњем Милановцу, манастирима Враћевиници и Вујну, као и самој Луњевици, у њериоду од 7. до 9. септембра 1901. године. Том њриликом краљевском њару је у Таково њоклоњен двораци. Месѡа која су њосејшили била су ѡих дана боѡишо украшена и исѡуњена свешѡм који је клицао краљу и краљици. Срдачни ѡовори народних ѡредсѡавника, још ѡоѡлији „оѡѡоздрави“ владарској ѡара, заједно са великим бројем церемонијалних свечаносѡи и ѡре свеѡа боѡиши ѡоклони, осѡављали су уѡисак јединсѡива и „бескрајне ѡубави“ суверена и њихових ѡоданика.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: ѡосејша, свечаносѡи, двораци, даривање, обраћање, Таково, Горњи Милановац, краљица Драга, краљ Александар, Обреновићи

Михаило и Милан Обреновић у рудничко-таковском крају

Симбиоза једног простора и једне породице, до које ће доћи услед изузетно значајног историјског догађаја, какав је без икакве сумње Таковски устанак, створиће претпоставке не само формирања независне и слободне националне државе, већ и посебне владарске куће, односно династије Обреновић.

Чланови овог „узвишеног дома“ били су и те како свесни поменуте чињенице. Из тог разлога они нису жалили како времена, тако ни труда, односно новца, да се достојно одуже „колевци“ своје суверенске куће, али и државе коју су безмало читав један век предводили.

Са друге стране, и овдашњи простор неговао је посебан однос према Обреновићима и то не само у време њихове владавине. Чак и

данас, на почетку новог миленијума, живо сећање на њих представља значајну компоненту у дефинисању овдашњег локалног идентитета.

Доживљавајући Руднички округ и посебно Таково као својеврсно династичко светилиште, наследници Милоша Обреновића учинили су доста тога како би овај простор и његова околина стекли повлашћен положај у тадашњој Србији. С тим у вези, особени историјски топоси везани пре свега за родоначелника династије Обреновић, нашли су своје место у уставним и административним решењима тадашње Србије.

Тако је, на пример, Црногорски срез Округа рудничког 1884. године преименован у Таковски, док је у 82. члану Устава из 1888. године и то на инсистирање краља Милана, стајало да општина Добриња у

Ужичком округу, место Милошевог рођења, и Таково, место одакле је покренут Други српски устанак, бирају засебно по једног народног посланика.

Почев од 1861. па све до 1901. године Михаило, Милан и Александар седам пута су посетили Горњи Милановац, односно рудничко-таковски крај.¹

По свом значају и симболици свакако се истиче посета и боравак Михаила Обреновића августа месеца 1865. године. Дошавши преко Рудника, где је имао прилику да међу првима види тек откривену плочу Септимија Севера, српски кнез је преноћио у Горњем Милановцу, а затим се упутио у Таково, простор где је његов отац пола века раније подигао устанак.² Приметивши да се старом грму услед терета времена приближава крај, тадашњи српски владар одлучио је да „освешта“ нови, млађи грм, иначе 18 метара удаљен од устаничког, и прогласи га наследником постојећег. Истовремено, поколењу је оставио у аманет да докле год је српске државе, у овом месту постоји и листа један храст као симбол националног постојања.³ У жељи да се овај крај што боље заштити и свеобухватно унапреди, Михаило је откупио земљиште око столетних храстова од приватних власника и претворио га у јавно добро. У спомен на овај племенити гест месно становништво је читав простор назвао „Кнежеве ливаде“.

[1] Кнез Михаило боравио је у Горњем Милановцу и његовој околини августа 1861, након окончања чувене „Госпоинске“ скупштине у Крагујевцу. Том приликом добио је на дар устаничку заставу Лазара Мутапа, иначе барјактара војводе Милана Обреновића. Истог месеца, само четири године касније, поновио је посету. Милан Обреновић је 30. маја 1869. први пут био у овим крајевима. Захваљујући *Бележници Генерала Јована Мишковића*, која се под бројем 7242/3 чува у Архиву САНУ, данас нам је познат читав синопсис испраћаја младог кнеза. Прилику да га поново виде као госта овдашњи становници имали су тек 14 година касније и то на Цвети 1883. Последњи владар династије Обреновић, краљ Александар, три пута је походио ове просторе - 1889, 1893. и коначно 1901.

[2] Остаће забележено да је августа месеца 1865. године, приликом посете кнеза Михаила Горњем Милановцу и околини, настала и прва фотографија града под Рудником. Ауторство поменутог снимка приписује се београдском фотографу Анастасу Стојановићу.

[3] Детаљан опис кнежеве посете Такову објављен је у 90. броју *Српских новина* за 1865, и то 17. августа, на првој страни.

Завршавајући боравак у „постојбини предака“, Михаило је посетио конак свога оца у Горњој Црнући.

Следећи владар који је походио Таково, краљ Милан, приликом своје друге посете на Цвети 1883, јавно се обавезао да ће о свом трошку подићи монументалан споменик у част херојског и свевременог дела Милоша Обреновића и његових устаника.⁴ И заиста, Споменик под грмом, висине пет метара, подигнут је и откривен 1887. године. По скици окружног инжењера Јозефа Манока, Михаило Чебинац из Краљева израдио је четворострани обелиск од црвеног полираног мермера, постављен на двостепено шестоугаоно постоље и ограђен са шест стубова повезаних ланцима. На једној страни обелиска налази се натпис „Цвети 1815“, на другој кнежевски грб, а испод њега венац од лорововог и храстовог лишћа. На трећој страни је натпис: „За славне владе Његовог Величанства краља Милана I овај споменик подиже народ Округа Рудничког 1887.“ На споменику је исклесан озлаћен пиктограм грма заједно са чувеним стиховима Љубомира Ненадовића: „Овај грм ће време да осуши и камени стуб ће да поруши, а Србија вечито стајаће и Милоша име спомињаће.“

Злосрећни и надасве трагични краљ Александар Обреновић подарио је становништву Такова, и то као своју задужбину, зграду основне школе, чија је изградња окончана јула месеца 1891. године.⁵

Његове посете рудничко-таковском крају биле су посебно значајне и веома интересантне. Свака од њих долазила је непосредно после важних догађаја како за државу, тако и за династију. Прва, након миропомазања 1889. у Жичи, друга после државног удара 1893. и збацивања Намесништва, и коначно

[4] *Српске новине*, год. L, бр. 81, 10. април 1883, 1; *Српске новине*, год. L, бр. 82, 12. април 1883, 1; *Српске новине*, год. L, бр. 83, 13. април 1883, 1.

[5] О подизању школске зграде у Такову видети: Ковиљка Летић, *Основне школе у рудничком крају 1804-1914* (Дечје новине: Горњи Милановац, 1997), 59-61.

трећа 1901. непосредно по упокојењу краља Милана и званичне потврде да краљица Драга није нити ће бити у благословеном стању.

Да организација оваквих посета никада није била једноставна, сведочи запис из дневника Тасе Младеновића који каже да су 1893. године постојале озбиљне индиције о припреми атентата на краља. Према плану овдашњих радикала ангажовано је лице које би приликом владаревог путовања од Такова ка Горњем Милановцу пуцало на истог. Таква једна узнемирујућа дојава значила је да се степен безбедности подигне на највиши могући ниво, па је пут од Такова до Аранђеловца био запоседнут од стране великог броја војника. На крају, све је прошло у најбољем реду, али штампа о овоме није написала нити једну реч.⁶

На путу за Таково

Година 1901. била је проткана лошим догађајима за краљевски пар Обреновића. Изненадна смрт краља Милана, неуспела трудноћа краљице Драге и одбијање руског цара да их током лета или јесени прими у званичну посету, утицали су да се након прославе краљевог рођендана у Смедереву организује пут у унутрашњост Србије, тачније њене западне делове. Водило се рачуна да се обићу места која су се везивала за личну и породичну традицију тадашњих српских суверена. Од 27. августа до 7. септембра Драга и Александар су боравили у Крагујевцу, Краљеву, Жичи, Студеници, Чачку, Ужицу и Пожеги, пре него што су пристигли у краљичин родни крај.⁷

[6] Александар Марушић, „Таково и Српске новине о посети краља Александра рудничко-таковском крају августа 1893. године“, у: *Зборник радова Музеја рудничко-шаковског краја 6* (Горњи Милановац, МРТК, 2011), 87-95.

[7] О поласку краљевског пара на путовање: Аноним, „Пут њихових величанства“, *Вечерње новосице*, год. IX, бр. 230, 22. август 1901, 1; Аноним, „Са пута њих. величанства Краља и Краљице“, *Цариградски гласник*, бр. 38, 13. септембар 1901, 2; Божа К. Маршићанин, *Тајне двора Обреновића. Ујравнотељеве белешке I* (Београд, 1906), 155; Слободан Јовановић, *Влада Александра Обреновића, књ. II* (Издавачка књижевница Геце Кона: Београд, 1936), 131; Снежана Цветковић, *Вила Обреновића у Смедереву* (Музеј у Смедереву: Смедерево, 2012), 116, 117.

Велики значај у јавности дат је доласку краља и краљице у Руднички округ и њиховој посети Такову, Горњем Милановцу, манастирима Враћевшници и Вујну, као и самој Луњевици.⁸ Становништво је посебно славило владарку „која је рудничким млеком задојена“. Том приликом краљевском пару је у Такову поклоњен дворац, а у Луњевици, родном месту Драгиног деде Николе Милићевића, краљици су уручене његове трговачке књиге.⁹

Напуштајући након дводневне посете Горњу Добрињу, место где је „угледао света избавитељ српски Милош Т. Обреновић I“, краљевски пар је 7. септембра 1901. око пола једанаест пре подне кренуо ка Такову. На улазу у Руднички округ била је постављена „величанствена“ тријумфална капија на којој је писало:

„Округ руднички, срез таковски,
Брусница – Детињство,
Горња Црнућа – Идеја,
Враћевшница – Мисао,
Луњевица – Сарадња,
Таково – Дело,
Живео Краљ Александар I!
Живела Краљица Драга!“¹⁰

Ту су високе госте дочекали посланик Коста Борисављевић и сенатор Велимир Тодоровић, „у фраку и декорацијама“, заједно са чак 100 коњаника. Добродошлицу им је бираним речима пожелео председник Општине прањанске Благоје Симоновић. Краљ се захвалио на поздраву и дочеку, а затим су сви заједно наставили пут ка Прањанима

[8] Непосредно после венчања Драге и Александра било је планирано њихово заједничко путовање по унутрашњости Србије. Због „благословеног стања у коме се налазила“ краљица пут је, по „констатовану стручних лекара“, одложен за наредну годину. *Канцеларија Председника Министарског Савета* ПМ бр. 278, Београд, 25. август 1900. године.

[9] Ана Столић, *Краљица Драга* (Завод за уџбенике: Београд, 2009), 136.

[10] Аноним, „С пута њихових височанстава“, *Српске новине*, год. LXVIII, бр. 201, 9. септембар 1901, 1; Аноним, „С пута њихових височанстава“, *Нова заграда*, год. I, број 40, Крагујевац, 9. септембар 1901, 1.

Сл. 1 - Изглед Таковокој дворца и околине почешком XX века
 Музеј рудничко-шаковској краја

где су присуствовала благодарену у цркви брвнари посвећеној Вазнесењу Христовом. По окончању службе и свечаног ручка, краљ и краљица су даривали древну богомољу са 150 динара у сребру.¹¹

Испраћени узвцима великог броја људи, наставили су преко села Теочина, где их је поздравио свештеник Божа Јаковљевић, пут за Таково. Приликом проласка кроз Теочин, краљевски пар и њихова пратња зауставили су се код Микове поткивачнице, тачније на раскрсници путева који и данас повезују Чачак и Ваљево, односно Крагујевац и Пожегу. Када је краљева свита стигла, народ се ускомешао и гласно изражавао радост овом посетом. Задовољна виђеним, краљица Драга се обратила окупљеној деци и између осталог, помиловала међу њима једну девојчицу по имену Анка. Сећајући се тог догађаја, Анка је касније и у

позним годинама поносно истицала да јој је то „најлепша успомена из детињства“.¹²

У Таково

Према извештају *Српских Новина*, краљевски пар је у месту подизања Милошевог устанка дочекала непрегледна маса света која се „стала ту окупљати“ још од првих петлова, све узвикујући „Живели краљ и краљица!“ На уласку у „историјско Таково“ поздравио их је председник општине Арсеније Ирић. Испред новоизграђеног двора била је постројена почасна чета са војном музиком, заједно са многобројним депутацијама из околних срезова, попут Чачанског и Ваљевског. У име домаћина, драге госте дочекао је хлебом и сољу Љубомир Смиљанић. Истовремено, владика жички Сава са свештенством увео је владаре унутра и недуго затим обавио чин „водоосвећења“.¹³

[11] Свештеник прањанске цркве Светозар М. Јеремић, заједно са тугорима цркве Срећком Угреновићем и Велимиром Тадићем, 10. новембра 1901. године у *Српским новинама* исказао је јавну „Благодарност“ краљевском пару на учињеном дару.

[12] О поменутом догађају више у: Живко Перишић, *Сачувана ођишња* (Културни центар: Горњи Милановац, 2014), 348-349.

[13] Аноним, „С пута Њихових Височанстава“, *Српске новине*, год. LXVIII, бр. 201, 9. септембар 1901, 1.

Сл. 2 - Позивница за отварање дворца у Такову
Народна библиотека Србије

Да боравак Драге и Александра Обреновића у Такову није изгледао тако величанствено како га је описала престоничка штампа, сведочи одломак из необјављеног рукописа учитеља Страхиње Савића, насловљеног као *Таково - хроника*, где се између осталог каже да су припреме за дочек биле прилично неорганизоване. Непосредно пре доласка знаменитих гостију избила је код грма „општа препирка“ између председника Општине таковске Арсенија Ирића и начелника Округа рудничког, Васе Драгићевића, пошто су обојица желела да поздраве краља. Арсеније је био упорнији. „Мало засрамљен што није сачекао на месту где је фијакер устављен, похитао је у сусрет краљевском пару и испред окупљеног народа и Општине поздравио их.“¹⁴

Још један немио догађај десио се непосредно пре почетка званичне свечаности када је Александар приметио да „на историјском Грму није истакнута застава“. Захтевао је да се то учини, иако је храст био сув и труо, готов да падне. „Од мрави који су се на њему улегли нико се није могао попети да заставу окачи. Краљ је ипак остао упоран у томе. То се одмах чуло и раширило по читавој окупљеној маси из које је изашао и пред Краља стао Таковац Виктор Николић звани Борац. Тражио је да то он учини, али да га ослободе казне јер је био „нешто мало“ од суда осуђен. Када му је то обећано, скинуо је све са себе изузев доњег веша, извинио се гостима и народу, попео се и на самом врху Грма привезао заставу.“¹⁵

[14] Страхиња Савић, *Таково-хроника*, необјављени рукопис у власништву Музеја рудничко-таковског краја, 2.

[15] Застава је могла бити подигнута на тзв. „Храст наследник“ који је 1865. године „освештао“ кнез Михаило Обреновић, јер је стари грм под којим је подигнут устанак у пролеће 1901. „извалила олуја“. Владари куће Обреновића са посебном пажњом су се односили према Таковском грму, сматрајући га пре свега династичком реликвијом. Висине 23 метра, са пет великих грана и пречником стабла од преко 3, 5 метара, остављао је врло импресиван утисак на посматрача. Обимом дуг скоро 9 метара, грм је временом почео да пропада. Према запису генерала Јована Мишковића, 60-тих година XIX века у подножју стабла појавила се овећа пукотина у којој су се деца играла, а од некадашњих пет грана, чак три су већ биле отпале. Коначно, олуја ће јуна месеца 1901. године оборити

Те вечери, дворски комплекс је био осветљен бакљама и украшен великим бројем лампиона. У непосредној близини дворца на „левој страни друма за Горњи Милановац“ биле су постављене простране шатре у којима се народ веселио до дубоко у ноћ. За краља и краљицу, као и многобројне званице на челу са владиком жичким Савом, у дворцу је била уприличена богата вечера, након које се око 22 часа владарски пар повукао на починак.

Другог дана посете краљевски пар је присуствовао „богослужењу у маленој цркви која се налази више таковске основне школе која је о трошку краља Александра подигнута“.¹⁶ По завршетку литургије свештеник Станојло Ковачевић у свом обраћању објаснио је узвишеним гостима колики је значај Такова, цркве брвнаре и шта се све у њој дешавало тог судбоносног дана на Цвети 1815. године. „Краљ, краљица и остали великодостојници заблагодарили су на овоме извештају, а нарочито је краљ заблагодарио јер није знао ову важну везу између ове цркве, камена, сабора главара народних као ни везу између цркве и таковског грма.“¹⁷

Потом су узванице кренули према грму, где су их дочекале разне депутације, чланови окружне рудничке скупштине и многобројни народ. Ту је дворац свечано предат краљу и

на земљу оно мало што је преостало од хрasta и по предању месног становништва „најавити“ мајску катастрофу најмлађе српске династије. Стицајем околности, од некадашњег горостаса, упркос свим искушењима и недаћама, остала су сачувана три дела. И управо један од њих, тзв. остатак Таковског грма, доспео је као поклон Црквене општине Горњи Милановац у тек основан Музеј Другог српског устанака, сада већ далеке 1994. године.

[16] Дугогодишњи парох брђански и прислонички, свештеник Станојло Ковачевић, у свом делу *Дневник и забелешке* наводи да је епископ Сава приликом почетка изградње дворца именовао комисију која је имала задатак да образује „засебну цркву таковску са засебним свештеником, који ће опслуживати цркву, парохију и двор и који ће се плаћати из краљеве благајне – цивил листе“. Са друге стране извршене су ситне поправке на цркви која је том приликом добила нов „цигљани патос“, приступни пут и нове богослужбене предмете „пошто у том тренутку она није имала такорећи ништа“. Мирослав Никитовић, „Изградња дворца Обреновића у Такову 1902. године. Према „Дневнику и забелешкама“ попа Станојла Ковачевића“, у: *Изворник, грађа међуојштинској историјској архива*, бр. 6 (Чачак, 1989), 158.

[17] Мирослав Никитовић, *н. г.*, 160.

Сл. 3 - Изглед црква брвнара у Такову почешком XX века
Музеј рудничко-џаковској краја

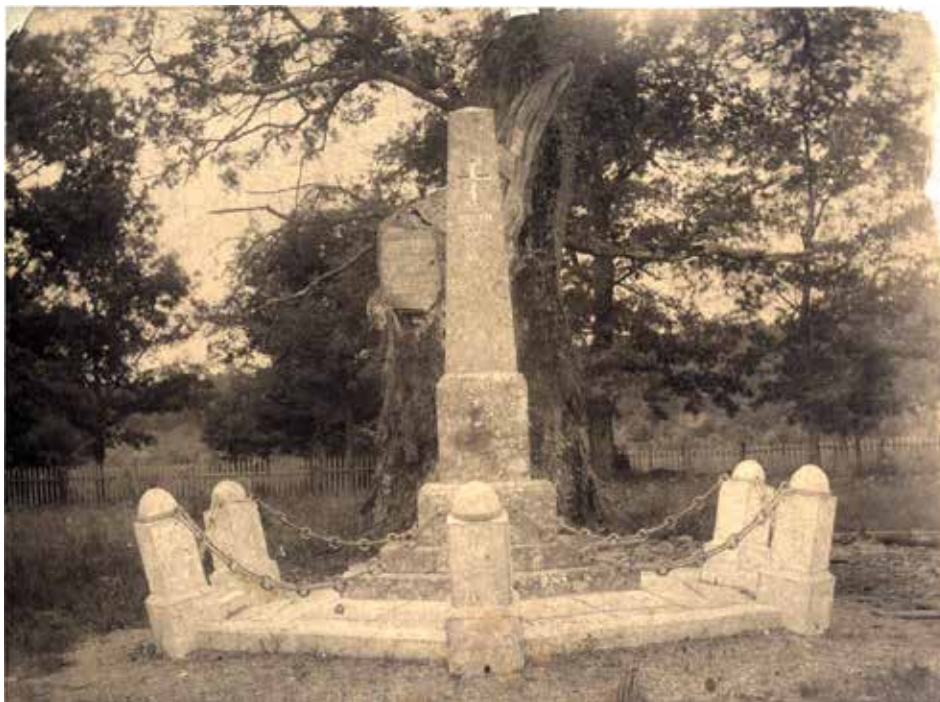
краљици на дар. У име домаћина говорили су сенатор Велимир Тодоровић, адвокат из Београда, и таковски посланик Павле Смиљанић. Поздравивши високе госте сенатор је поручио „да се Рудничани још срећнијима осећају, што овога пута, уз свога краља, виде у својој средини и своју краљицу, Српкињу, **која је рудничким млеком задојена**“. На те речи надовезао се и посланик Смиљанић захваливши се суверену што је „погодио жељу народа“ да за животну сапутницу узме „Српкињу из народа – унуку познатог Николе Милићевића, који је у српском устанку дао све за ослобођење своје браће“.

Затим је краљевском пару овај веома скупоцени поклон уручио нови начелник Округа рудничког Васа Драгићевић. У свом обраћању начелник је нагласио да у част владарског дома Обреновића народ рудничког округа „подигао ову скромну кућицу и наместио колико је могао“. Захваљујући на даривању, краљ је између осталог рекао: „И ја и краљица благодаримо Рудничанима на овако сјајноме

и одушевљеном дочеку, а највише благодаримо на лепоме дару, у коме ми видимо нов доказ љубави и оданости Рудничана према нама, потомцима Милоша и Николе Луњевице. Радујемо се нарочито што је дворца подигнут на овом месту, светом за свакога Србина, одакле је синуло сунце српске слободе“, а затим је наставио: „Провиђење је наредило, да, у тренутку када се овај дворца довршује, ја узмем себи за сапутницу у животу баш дете рудничко, и тако се између мене и вас створи још једна веза јачега зближења. Ми примамо дворца, тај дар народа рудничког, с највећим задовољством, те ћемо од сада у ово место сваке године долазити, да нашим присуством овоме дворцу дамо доказа тог нашег задовољства.“¹⁸

По завршетку говора краљевском пару су уручене две држалје и два притискача,

[18] Аноним, „Њихова величанства у Такову“, *Старе мале новине*, год. I, бр. 163, 13. септембар 1901, 1; Аноним, „С пута њихових величанстава“, *Српске новине*, год. LXVIII, бр. 203, 13. септембар 1901, 2.

Сл. 4 - Стоменик њод Грмом у Такову, њочейком XX века
Музеј рудничко-ѡаковској краја

која су од гране таковског грма израдили ђаци грађанске школе из Горњег Милановца. Знаменити гости поздрављали су се и разговарали са присутнима, а затим је приређен свечани ручак испод велике сенице („ладњака“), на коме је присуствовало око 150 званица. Након тога владар и владарка су се повукли у дворца, где су примили у аудијенцију београдског адвоката Алимпија Савића. Он је на поклон „у насеље“ даривао три слике великог формата. На једној је био представљен изглед таковског дворца, на другој кућа Николе Милићевића Луњевице и на трећој двориште „Луњевичиног дома“.¹⁹

Око два сата после подне краљевски пар је кренуо из Такова и преко Горњег Милановца отпутовао у манастир Вујан. За тренутак су застали пред таковском школом где је краљици поклоњен тепих с представом

Таковског устанка. Овај поклон израдила је супруга једног од учитеља поменуте школе.²⁰

Таковски дворца

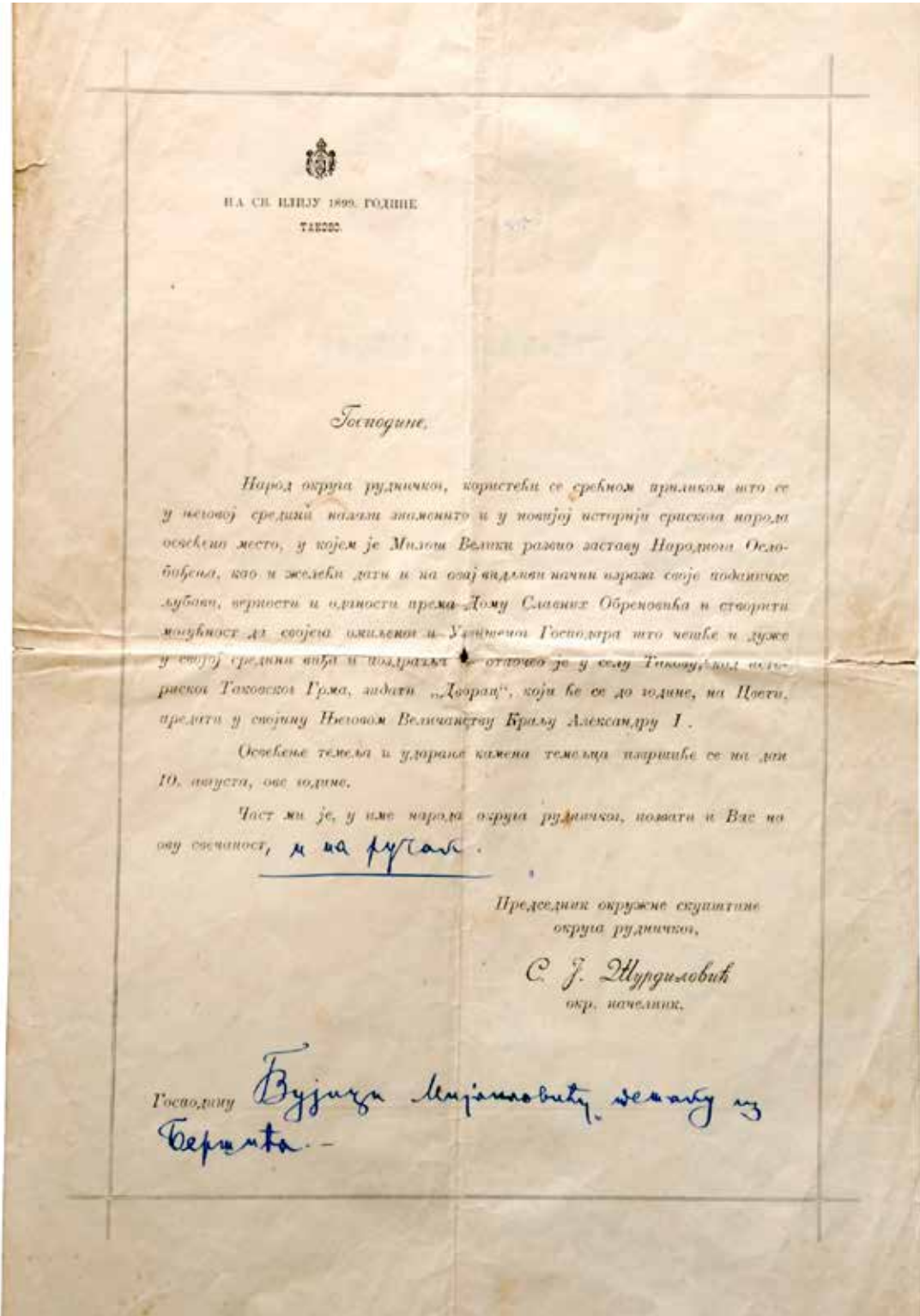
Изграђен народним „кулуком“ за непуне две године, дворца у Такову предат је на коришћење последњим Обреновићима на Малу Госпојину 1901. године. Тадашњи начелник Рудничког округа Светозар Шурдиловић, био је „иницијатор“ читавог посла, надајући се да ће тако стећи посебан углед и привилегије код краљевског пара и њиховог најближег окружења.

У покретању акције имао је удела и краљ, желећи да изградњом дворца у Такову потврди популарност тезе о народном владару и његовој чврстој спреси са народом. Планирано венчање са Драгом Луњевицом само је додатно утицало да се замисао безусловно спроведе у пракси. Вести о покретању

[19] Мирослав Тимотијевић, *Таково - српске цвеи: о јавном заједничком сећању и заборављању у симболичкој њолици званичне рејрезенѡаивне културе* (Београд: Историјски музеј Србије, Филозофски факултет, 2012), 262, 263.

[20] Аноним, „Њихова величанства у Такову“, *Сѡаре мале новине*, год. I, бр. 164, 14. септембар 1901, 1.

Сл. 5 - Позивница у часи освешћења темеља Таковског дворца
Музеј рудничко-џаковског краја

иницијативе појављују се у штампи 1899, а преносе их српска гласила изван Краљевине Србије. Тако се у *Босанској вили* за исту годину налази прилог „Таковски двор“ у коме се наводи да ће дворца бити завршен и свечано предат краљу на његов рођендан 2. августа 1900. године.²¹

Освећење камена темељца будућег дворца обављено је 10. августа 1899. године. За ту прилику организована је целодневна свечаност која је подразумевала „Службу Божју с благодарењем у цркви Таковској“, затим „Код Таковског Грма водоосвећење и полагање камена темељца“ и коначно „После подне народно весеље код Таковског Грма“.²²

Ипак, иза званичних вести пуних израза народне љубави крила се много суровија стварност. Изградња дворца је спровођена уз полицијску принуду, а вредност исплаћених надница износила је 50.000 динара. Наличје овог градитељског подухвата, који овдашњим становницима није остао у лепом сећању, сачувано је у дневнику Станојла Ковачевића. Људи су о свом трошку, воловским запрегама довлачили песак са Мораве, креч из Драгачева, јапију са Златибора, циглу и цреп. „Народ је терат и дању и ноћу и на смену и исто тако су и мајстори на смену радили, док је тај пусти дворца довршен.“²³

Бројне притужбе и контроверзе које су од почетка пратиле читав процес изградње дворца утицале су да 14. новембра 1900.

[21] Аноним, „Таковски двор“, *Босанска вила*, год. XIV, бр. 19 и 20 (1899), 272; Мирослав Тимотијевић, *Таково - српске цвешти: о јавном заједничком сећању и заборављању у симболичкој йолијици званичне репрезентативне културе* (Београд: Историјски музеј Србије, Филозофски факултет, 2012), 261, 262.

[22] Овај податак нам је познат захваљујући *Позивници учасћ освешћена шемеља Таковској дворца* упућеној Вујици Мијаиловићу, тежаку из Бершића. У *Позивници* између осталог пише да се зидањем „Дворца“ жели „дати и на овај видљиви начин израз поданичке љубави, верности и оданости према Дому Славних Обреновића и створити могућност да својега омиљенога и Узвишеног Господара што чешће и дуже у својој средини виђа и поздравља...“ Поменути документ чува се у Историјској збирци Музеја рудничко-таковског краја под инвентарним бројем МРТК, инв. бр. И-101.

[23] Мирослав Никитовић, *н. г.*, 160; Слободан Јовановић, *Влада Александра Обреновића, књ. II* (Издавачка књижевница Геце Кона, Београд: 1936), 90.

године министар унутрашњих дела Лаза Поповић пошаље специјалног полицијског инспектора М. Рајковића у Таково. Његов задатак био је да провери „да ли од стране бив. Начелника г. Свет Шурдиловића, није било каквих неправилности или злоупотреба при грађењу дворца у Такову, који су се у штампи и иначе преносили.“ Упркос чињеници да су утврђене бројне неправилности и мањкавости, пре свега око злоупотребе кулука, прекомерног трошења новца, недостатка воде за пиће и помоћних зграда у дворском комплексу, Рајковић је закључио следеће: „Кад се већ загазило у ово предузеће, сам понос народни налагао би да се оно и крају приведе. Њега треба допунити у чем треба, колико ради важности самог места, које је и изазвало идеју, толико и ради угледа Господарева, коме је оно намењено.“²⁴

Међутим, негодовања и оспоравања јавности настављена су и пошто је летњиковац изграђен, односно предат владарском пару на коришћење. Многбројни појединци су користећи новине тога времена изражавали отворену сумњу да је у читавом послу било пуно злоупотреба и мањкавости од стране окружних власти, оличене пре свега у некадашњем рудничком начелнику Светозару Шурдиловићу. Реагујући на једну од таквих оптужби, коју је крајем 1902. у листу *Српска Независност* на његов рачун изнео Светислав Јеремић из Добриње, Шурдиловић се 14. фебруара 1903. огласио опширним писмом у престоничким *Малим новинама*. Одбацујући са презиром сваку помисао о евентуалним финансијским злоупотребама, он се позвао на извештаје две државне комисије које не само да нису пронашле неправилности, већ су констатовале „да су сви издаци по овим

[24] АС, МИД, Хартије краља Александра; МИАЧ, Начелство Округа рудничког – Чачак (1890-1902). К-3, бр. 236; Лела Павловић, „Обреновићи у музејским и дружим збиркама Србије IV, ур. Александар Марушић, Ана Ранковић (Горњи Милановац, МРТК, 2016), 214-215.

Сл. 6 - Таковски дворца почетком XX века
Музеј рудничко-таковској краја

прирезама утрошени по буџету и уредним законима овереним исправама“.²⁵

Ово једносратно здање постављено је на високом рустичном каменом темељу са подрумима. Горњи ниво грађевине карактерисала је дрвена мансарда. Свечана чеона фасада имала је у партеру отворени трем и балкон изнад њега. До улаза се долазило двојним бочним степеништем, између којег се налазио натпис: „Краљу Александру благородни Рудничани 1900.“ На средишњем партерном делу, у врху, налазио се камени клесани грб династије Обреновић.²⁶

[25] С. Ј. Шурдиловић, „Моја реч“, *Мале новине*, год XVIII, бр. 45, Београд, 14. фебруар 1903, 2.

[26] *Српске новине и Сјаре мале новине* у извештајима о догађајима у Такову за дворца између осталог наводе: „Подигнут је на једно 400 метара далеко од грма, ближе друму, који води за Милановац. Подаље од дворца, у дворишту које се простире од друма скоро до Дичине, која протиче на 300 метара од места где је Таковски Грм, подигнута је зграда за послугу и штале. Околина има прекрасан романтичан изглед на околна брда и шуме, које са свију страна окружују ово место.“

Грађевина, чија је спољашњост подсећала на виле аустријских и швајцарских аристократа тога доба, док је унутрашњост одисала српским, шумадијским амбијентом, имала је укупно 36 одаја.²⁷ У партеру се са трема улазило у предсобље, а затим у велику трпезарију. Лево и десно до ње били су салон за картање и соба за ађутанта, а иза њих кухиња, шпајз и тоалет. На спрату су се налазили велики салон, спаваће собе краља и краљице, заједно са још шест соба. На мансарди је била једна соба за настојника дворца. Велика трпезарија и салон били су опремљени репрезентативним намештајем пристиглим из Београда.²⁸ У

[27] О свеобухватном изгледу дворца видети више у: Мирослав Тимотијевић, *Таково - српске цвети: о јавном заједничком сећању и заборављању у симболичкој полицији званичне репрезентативне културе* (Београд: Историјски музеј Србије, Филозофски факултет, 2012), 261, 268; Снежана Цветковић, *Вила Обреновића у Смедереву* (Музеј у Смедереву: Смедереву, 2012), 142-146.

[28] Садржај просторија познат нам је посредно на основу званичног пописа ствари састављеном након Мајског преврата, АС, ПМС, 1903, к. 12-308.

Сл. 7 - Чинија за сују из Таковској дворца
(са њоклојцем, њацном и кашиком)
Музеј рудничко-џаковској краја

Сл. 8 - Чинија за воће из Таковској дворца
Музеј рудничко-џаковској краја

салону се налазило дванаест великих слика, међу којима и портрет краља Александра.²⁹ У ходнику на спрату доминирали су слика Таковски усџанак и мермерно попрсје краљице Наталије. Просторије су биле намештене у народном духу, што је требало да искаже идеју о владарском пару као традиционалној српској породици.

Трагични догађаји који ће убрзо следити не само да ће проузроковати одлазак са историјске сцене породице Обреновић, већ ће у знатној мери одредити судбину летњиковца подигнутог недалеко од знаменитог Милошевог грма.

Грађевина „швајцарске спољашњости, а шумадијске унутрашњости“, за веома кратко време је запустела и почела пропадати. Целокупно покућство, од 2187 предмета, махом употребне вредности, добило је нове власнике тако што се, било на законит или незаконит

начин, нашло у власништву многобројних установа, али и приватних лица.³⁰ Заборављен и огољен, дворца је задобио коначан ударац током Првог светског рата када је у пожару скоро потпуно нестао са лица земље, да би коначан крај уследио у Другом светском рату (1943. године).

На крају би требало напоменути и то да је некадашња српска краљица Наталија Обреновић, као једини законити наследник краљевских добара у Такову, 7. августа 1912. године преко својих правних заступника организовала лицитацију сачуваних предмета из дворца. „Под Грмом одакле је Србину слобода дата“ окупило се мноштво света заинтересованог за куповину драгоцености из некадашњег владарског летњиковца. Лицитација је трајала два дана, а од продаје „заоставштине пок. краља Александра“ прикупљено је 4500 динара.³¹ Сакупљени новац искоришћен је за

[29] Познати горњомилановачки сликар Живорад Настасијевић овако се сећао дворца: „У Такову је онда био двор - летњиковац краља Александра Обреновића, и ту је било неколико слика, већином портрети Обреновића династије. Један портре је био у природној величини, цела фигура краља Александра, који ми се неизмерно допадао. (Увек сам једва чекао, због те слике, да идем у Таково). Овај двор је после убиства краља Александра Обреновића 1903. године изгорео.“ *Успомене Живорада Настасијевића*, прир. Ана Боловић, Мирјана Мокровчак Глишовић (МРТК: Горњи Милановац, 2016), 19, 21.

[30] О броју, врсти и судбини предмета из Таковског дворца након Мајског преврата више у: Борђе Митровић, „Инвентар двора Обреновића у Такову према попису државне комисије из 1903. године“, у: *Зборник радова Музеја рудничко-џаковској краја 1* (Горњи Милановац, МРТК, 2001), 215-234; односно, Ана Боловић, Борисав Челиковић, „Дворац у Такову, 1902“, у: *Рудничко-џаковски крају у уметној историји XIX века* (МРТК, Горњи Милановац, 2011), 116, 117.

[31] Таковац, „Добош пред Таковом“, *Вечерње новости*, Београд, 9. август 1912.

Сл. 9 - Чаша из Таковској дворца
Музеј рудничко-таковској краја

опремање Дома Милоша Великог, тј. зграде горњомилановачке гимназије. Нешто од тих предмета данас се налази и у фондусима Музеја рудничко-таковског краја.³²

Део богато декорисаног есцајга израђен од пуног сребра и шимшировог дрвета, затим порцелански тањира са монограмом Александра Обреновића, округла и флорално орнаментисана зелена чинија за воће, односно четири веома елегантне стаклене чаше, представљају основу поменуте колекције. Сви они, заједно са дрвеном полуфотељом кожног наслона и складног рукохвата, као и веома

[32] О предметима из таковског дворца који су данас похрањени у Музеју рудничко-таковског краја и Манастиру Враћевшници више у: Александар Марушић, „Обреновићи у збиркама Музеја рудничко-таковског краја“, у: *Обреновићи у музејским и другим збиркама Србије II*, ур. Александар Марушић, Ана Боловић (Горњи Милановац, МРТК, 2014), 251-306; Ана Боловић, „Манастир Враћевшница као чувар заоставштине својих ктитора и приложника – Обреновића“, у: *Обреновићи у музејским и другим збиркама Србије II*, ур. Александар Марушић, Ана Боловић (Горњи Милановац, МРТК), 2014, 307-338.

луксузан многоделни лустер од месинга, са средишњим кобалтним делом „плитке“ површине, употпуњују причу о летњиковцу који сплетом разних околности никада није засијао онако како је то у моменту његовог настајања било замишљено.

У Горњем Милановцу и његовој околини

Српски владарски пар стигао је у „прекрасно искићен“ Горњи Милановац у три сата после подне.³³ „У родном месту краљичином дочекала их је грдна маса света“, а високе госте је у име вароши поздравио њен тадашњи председник Ж. Поњавић. Александар и Драга се нису задржавали, већ су продужили за манастир Вујан, задужбину краљичиног деде и устаничког првака Николе Милићевића,³⁴ где су присуствовали благодарењу и помену на гробу краљичиног оца Панте Луњевице.

Након обављеног помена гости су поклонили манастиру сребрни путир и свилени покров везен златом. О поменутом дару тадашња штампа је опширно извештавала наводећи између осталог да су „Њихова Величанства изволели подарити овој св. Обитељи 400 дин у злату и један врло скупоцени Путир, са целокупним прибором, а са 40 дин у злату даровали су крст целивајући иконе“.³⁵

Том приликом је и брат краљице Драге, потпоручник Никодије Луњевица, који је са најмлађом сестром Војком био у пратњи узвишених гостију, крстио дете Илије Милошевића

[33] Аноним, „С пута њихових величанстава“, *Српске новине*, год. LXVIII, бр. 203, 13. септембар 1901, 2; Ана Милићевић Луњевица, *Моја сестра краљица Драга* ур. Дејан Вукелић (Историјски музеј Србије: Београд; Суматра-издаваштво: Шабац, 2019), 164.

[34] По сопственој жељи, Луњевица је првобитно био сахрањен у порти, непосредно уз северни зид цркве. Међутим, оставио је у аманет породици да се после девет година његови остаци пренесу унутра и положи до гроба војводе Лазара Мутапа. Завет је тек након 60 година испунила краљица Драга Обреновић. Свог „милог деду“ сахранила је августа 1902. у централном делу цркве, поред јужног зида, а изнад гроба је поставила репрезентативну плочу од белог и црног мермера са пригодним текстом и сликом славног претка.

[35] Аноним, „Високи приложници“, *Вечерње новости*, год. IX, бр. 252, 13. септембар 1901, 2.

Сл. 10 - Сїомен йлоча Николе Милићевића Луњевице у манастиру Вујан
Музеј рудничко-шаковској краја

Сл. 11 - Краљевски њар, 1900-1903
Музеј рудничко-џаковској краја

из оближњег села Прислонице „те тако про-
дужи старо кумство дома Луњевичиног“.

Већ око шест сати после подне Обре-
новићи су се вратили у Горњи Милановац.
Присуствовали су благодарењу у овдашњој
цркви, где их је поздравио стари свештеник
Стојан Николић, а затим су се повукли у
зграду Окружног начелства „у коме им беше
краљевски удешен конак“.³⁶ Након уприличене
„величанствене“ бакљаде госте је поздравио
народни посланик Коста Борисављевић. У
свом говору, поред подсећања на славне уста-
ничке дане и заслуге кнеза Милоша, односно

војводе Николе Милићевића у стицању српске
слободе, захвалио је суверенима на учиње-
ној посети речима „да у Вашој посети видимо
не само испуњавање владалачке дужности,
већ и Вашу љубав према нама, на чему Вам
искрено благодаримо како од грађана ове
вароши тако и од стране грађана рудничког
округа“. По окончању говора, војни оркестар је
засвирао химну. Краљ Александар се захвалио
на лепим речима и гостопримству уз конста-
тацију да је краљичино порекло „створило
још тешњу везу између нас и народа округа
рудничког“. Настављајући даље, српски краљ
је са поносом истакао да је поред себе на пре-
столу хтео „жену коју љубим и која познаје

[36] Зграда Окружног начелства представља најстарију јавну грађевину у Горњем Милановцу. Њена изградња започета је 22. октобра 1853. године, а изведена је према пројекту архитекте Косте Шрепловића. Остаће упамћена као грађевина у којој је генерал Живојин Мишић донео одлуку о почетку чувене Рудничке офанзиве 3. децембра 1914. године.

народ, а Провиђење је хтело да та жена буде одавде, из ваше средине“.³⁷

По завршетку бакљаде у официрској касини је приређен банкет на којем је било преко 200 угледних званица. Сала где се свечаност одржавала била је „прекрасно декорисана“. У врху просторије, иза места где су краљ и краљица седели за трпезом, „подигнут је престо под малом балдахином“ обложен кадифом. Госте је здравицом поздравио руднички посланик Павле Маринковић. Саслушавши речи беседника у којима су доминирали изрази љубави, оданости и верности владарском дому Обреновића, краљ Александар је још једном захвалио присутнима, наглашавајући колико су чврсте и јаке везе краљице и њега лично са Рудничким округом. У то име наздравио је Милановчанима и свим Рудничанима. По завршетку банкета краљевски пар се повукао на коначиште.

Наредног јутра краљ је упутио поздраве Конгресу Земљорадничких задруга који се тог дана одржавао у Чачку.³⁸ Већ у 9 сати узвишени гости су присуствовали молествију у овдашњој Цркви Свете Тројице, задужбини Милоша и Михаила Обреновића.³⁹ Иначе, у овој богомољи је крштена потоња српска краљица

Сл. 12 - Горњомилановачка црква Свете Тројице у којој је крштена Драга Луњевица
Музеј рудничко-џаковској краја

Драга. По завршетку службе, испраћени овацјама окупљеног света, Њихова Величанства су се упутила у село Луњевицу, где су посетили кућу краљичиних предака.⁴⁰

У дому Луњевица сачекао их је „многобројни народ“. После мање закуске учитељ Јован Поповић је поклатио краљици Драги трговачке књиге њеног деде Николе Милићевића Луњевице и том приликом напоменуо да

[37] Аноним, „С пута њихових величанстава“, *Српске новине*, год. LXVIII, бр. 203, 13. септембар 1901, 2, 3.

[38] „Председнику VI Земљорадничког Конгреса г. Стеви Р. Поповићу Чачак, Вама и свим члановима Конгреса, најсрдације благодарим, заједно са краљицом, на лепом поздраву и добрим жељама“, писало је у телеграму који је 9. ептембра 1901. краљ Александар упутио из Горњег Милановца. *Вечерње новости*, год. IX, бр. 249, 10. септембар 1901, 1.

[39] Последња и једна од најзначајнијих задужбина кнеза Милоша Обреновића. Како је градња започета у последњој години владаревог живота, бригу о завршетку храма преузео је његов син, кнез Михаило. Неимар Настас Ђорђевић из Охрида, родоначелник знамените породице Настасијевић, завршио је цркву 1862. Храм је посвећен Светој Тројици и подигнут у знак сећања на војводу Милана Обреновића. По завршетку градње црква је добила иконостас, рад Николе Марковића, 1863. године.

[40] На тријумфалној капији у част доласка краља и краљице у Луњевицу, писало је: „Праунука Милошева Призрен зове град са унуком Луњевицом Србинов је над.“ Ана Столић, *Краљица Драга* (Завод за уџбенике: Београд, 2009), 136.

Сл. 13 - Изглед домаћинства Николе Милићевића Луњевице почетком XX века
Музеј рудничко-шаковској краја

је у Брезни пронашао још три таква „тефтера“. Истовремено, познати горњомилановачки трговац Максим Сретеновић предао је владарки један мермерни сто „на коме је покојни војвода бројио новце“.⁴¹

Окончањем посете Луњевици, која је трајала нешто више од сат времена, владарски пар Србије се преко Горњег Милановца упутио ка манастиру Враћевшница. У име ове светиње високопоштоване госте поздравио је настојатељ манастира јеромонах Михаило, а они су му на поклон предали велики крст од сребра и злата. У знак захвалности братство „св. обитељи Враћевшнице“ је неколико недеља након посете изразило јавну „Благодарност“ суверенима на вредном

приложничком дару, уз напомену да „даноноћно износи молитве Свемогућем Богу за дуг и срећан живот Њихових Величанстава“.⁴²

У манастиру је након благодарења и помена откривен обновљени споменик Вишњи, мајци кнеза Милоша. На једној страни споменика исписан је текст: „За владе Његовог Величанства Краља Александра I у знак захвалности матери Милоша Великог ослободиоца Србије Вишњи † 1817. г. подиже овај надгробни споменик благодарни народ.“ На другој страни уклесане су речи које је Милош Обреновић изговорио 1813. на Забрежју не желећи да пређе у Аустрију: „Шта ми је вајде од живота у Аустрији, кад ће ми овамо Турци стару мајку и децу у робље одвести. Ја одох у народ па како буде њему нека буде и мени.“⁴³ По

[41] Аноним, „С пута њихових величанстава“, *Српске новине*, год. LXVIII, бр. 203, 13. септембар 1901, 3; Иван С. Павловић, *Никола Милићевић Луњевица*, прир. Бориша Радовановић (Историјски архив Шумадије: Крагујевац, 2003), 63, 64; Недељко Д. Трнавац, *Обреновићи - дејшњство и образовање: просвета и школство у рудничко-шаковском крају 1815-1903-2015* (МРТК: Горњи Милановац, 2015), 166.

[42] Аноним, „Благодарност“, *Српске новине*, год. LXVIII, бр. 228, 13. октобар 1901, 2.

[43] Године 1819. К(к?)нез Милош пренео је из Бруснице кости своје мајке Вишње и покопао их непосредно уз северни зид цркве. На гробу је постављена плоча, захваљујући којој

Сл. 14 - Краљ Александар и краљица Драга приликом посете манастиру Враћевшница 1901.
Манастир Враћевшница

освећењу споменика приређен је свечани ручак, а око три сата после подне краљевски пар је кренуо за Крагујевац.

На граници Рудничког и Крагујевачког округа била је подигнута тријумфална капија са следећим стиховима: „Српског Краља и Краљицу Стална срећа нека прати. То је жеља Рудничана. А то ће Им и Бог дати.“ На том месту су се домаћини опростили од високих гостију који су наставили пут за некадашњу српску престоницу.⁴⁴

поузано знамо да је старица преминула 18. јуна 1817. године. Поред баба Вишње, у порти је сахрањено и његово троје деце, Гаврило, Марија и Ана. Иницијатива за обнову споменика покренута је 1899. године када је основан одбор за реализацију подухвата. Вест о оснивању одбора објављена је у *Српским новинама* и *Србобрану*.

[44] Аноним, „С пута њихових величанстава“, *Српске новине*, год. LXVIII, бр. 203, 13. септембар 1901, 3; Аноним, „Са пута њих. величанстава Краља и Краљице“, *Цариградски гласник*, бр. 38, 13. септембар 1901, 2; Мирослав Тимотијевић, *Таково*

На крају морамо поменути и то да су три свеће од белог воска које су у цркви манастира Враћевшнице тога дана наменили краљ Александар и краљица Драга, заједно са фотографијом владарског пара насталом у порти, сачуване, па тако и данас представљају „поуздане сведоке“ њихове посете светињи подно Рудника.⁴⁵

.....
- *српске цвеици: о јавном заједничком сећању и заборављању у симболичкој полицици званичне репрезентативне културе* (Београд: Историјски музеј Србије, Филозофски факултет, 2012), 392, 393.

[45] Након Мајског преврата у манастир Враћевшницу доспели су јастуци краљице Драге (укупно пет). Четири идентична јастука правоугаоног облика израђена су од смеђег плиша са уметнутим везеним делом по ширини. Вез чини флорална декорација у виду раширених цветова и пулољака у кармин црвеним и ружичастим тоновима са лишћем у разним нијансама зелене боје. Пето, овално јастуче израђено је од свиле и хеклане чипке зелене боје. У његовом средишту уметнут је овални везени део на којем су извезене две голубице у ружичњаку. Ана Боловић, „Манастир Враћевшница као чувар

Закључак

Тродневна посета родном крају како династије Обреновић, тако и саме краљице Драге, септембра месеца 1901. године, била је добро осмишљена и још боље организована, а све са циљем да се додатно ојача улога владарског пара и да се он, истовремено, персонификује са народом. Места која су посетили (пет укупно) била су тих дана богато украшена и испуњена светом који је клицао краљу и краљици. Срдачни говори народних представника, још топлији „отпоздрави“ владарског пара заједно са великим бројем церемонијалних свечаности и пре свега богати поклони, остављали су утисак јединства и „бескрајне љубави“ суверена и њихових поданика. Вративши се у Београд, краљ и краљица нису крили задовољство свеукупним пријемом у читавај западној Србији и посебно у Рудничком округу.⁴⁶

Колико се пажљиво и смислено радило на уздизању и неговању култа краљице Драге и колико је у томе био значајан тек окончан обилазак најзначајнијих династичких места, сведочи податак да је 11. септембра, на дан њеног рођења, који се обележавао као државни празник, додељено чак 229 одликовања. Од тог импозантног броја 92 ордена су уручена лицама која су на неки начин била у вези са посетом. Међу њима се нашао и велики број угледних чиновника, трговаца и мештана Рудничког округа.⁴⁷

.....
заоставштине својих ктитора и приложника – Обреновића“, у: *Обреновићи у музејским и другим збиркама Србије II*, ур. Александар Марушић, Ана Боловић (Горњи Милановац, 2014), 334.

[46] Описујући атмосферу која је владала међу становништвом током посете краљевског пара Обреновића западној Србији, дописник крагујевачког листа *Нова заграда* је у свом извештају између осталог записао: „Сви ови дочеци и испраћаји Њ. В. биће тако угледни и узорити да заслужују пажњу наших писаца који би ваљало да их опишу у засебну књигу, наштампану и бесплатно разлашту народу овога краја, као трајну успомену на боравак Краља и Краљице у њиховом крају.“ Аноним, „С пута Њихових Величанстава“, *Нова заграда*, год. I, број 40, Крагујевац, 9. септембар 1901, 1.

[47] Милош Тимотијевић, „Вазда верни поданици: списак особа које су добиле орден на рођендан краљице Драге Обреновић 11. септембра 1901 године“, у: *Зборник радова Народни музеја XLVIII* (Чачак, 2018), 45-54.

Вољом судбине испоставиће се да ће то бити последња посета владара из династије Обреновић рудничко-таковском крају. Непуне две године касније (Мајским превратом) Александар, Драга и читава династија одлазе за „вјек и вјекова“ са историјске сцене. Иза њих ће остати доста тога, па и ова посета „родном крају“.

Извори и литература

Необјављени извори

Архив Србије
МИД, Хартије краља Александра
Канцеларија Председника Министарског Савета
Архив САНУ
Бележница генерала Јована Мишковића
Међуопштински историјски архив Чачак
Начелство Округа рудничког – Чачак (1890-1902)
Музеј рудничко-таковског краја
Савић Страхиња, *Таково-хроника*, необјављени рукопис

Објављени извори

Никитовић Мирослав, „Изградња дворца Обреновића у Такову 1902. године. Према „Дневнику и забелешкама“ попа Станојла Ковачевића“, у: *Изворник, грађа међуопштинској историјској архиви*, бр. 6 (Чачак, 1989)
Успомене Живорада Насијасијевића, прир. Ана Боловић, Мирјана Мокровчак Глишовић (Горњи Милановац: МРТК, 2016)

Штампа

Босанска вила, 1899.
Вечерње новости, 1901, 1912.
Мале новине, 1903.
Нова заграда, 1901.
Српске новине, 1865, 1883, 1901.
Споре мале новине, 1901.
Цариградски гласник, 1901.

Литература

Боловић Ана, Челиковић Борисав, „Дворац у Такову, 1902“, у: *Рудничко-таковски крај у уметности XIX века* (Горњи Милановац, 2011), 116-117.

Боловић Ана, „Манастир Враћевшница као чувар заоставштине својих ктитора и приложника – Обреновића“, у: *Обреновићи у музејским и дружим збиркама Србије II*, ур. Александар Марушић, Ана Боловић (Горњи Милановац: МРТК, 2014), 307-338.

Јовановић Слободан, *Влада Александра Обреновића, књ. II* (Београд: Издавачка књижарница Геце Кона, 1936)

Летић Ковиљка, *Основне школе у рудничком крају 1804-1914* (Горњи Милановац: Дечје новине, 1997)

Марушић Александар, „Таково и Српске новине о посети краља Александра рудничко-таковском крају августа 1893. године“, *Зборник радова Музеја рудничко-шаковског краја 6* (Горњи Милановац, 2011), 87-95.

Марушић Александар, „Обреновићи у збиркама Музеја рудничко-таковског краја“, у: *Обреновићи у музејским и дружим збиркама Србије II*, ур. Александар Марушић, Ана Боловић (Горњи Милановац: МРТК, 2014), 251-306.

Маршићанин К. Божа, *Тајне двора Обреновића. Ујравнотежене белешке I* (Београд, 1906)

Милићевић Луњевица Ана, *Моја сестра краљица Драга*, ур. Дејан Вукелић (Београд: Историјски музеј Србије; Шабац: Суматра-издаваштво, 2019)

Митровић Ђорђе, „Инвентар двора Обреновића у Такову према попису државне комисије из 1903. године“, *Зборник радова Музеја рудничко-шаковског краја 1* (Горњи Милановац, 2001), 215-234.

Павловић Лела, „Обреновићи у фондусима Међуопштинског историјског архива за град Чачак и општине Горњи Милановац и Лучане“, *Обреновићи*

у музејским и дружим збиркама Србије IV, ур. Александар Марушић, Ана Ранковић (Горњи Милановац: МРТК, 2016), 214-215.

Павловић С. Иван, *Никола Милићевић Луњевица*, прир. Бориша Радовановић (Историјски архив Шумадије: Крагујевац, 2003)

Перишић Живко, *Сачувана ојњишија* (Културни центар: Горњи Милановац, 2014)

Столић Ана, *Краљица Драга* (Завод за уџбенике: Београд, 2009)

Тимотијевић Милош, „Вазда верни поданици: списак особа које су добиле орден на рођендан краљице Драге Обреновић 11. септембра 1901 године“, *Зборник радова Народног музеја XLVIII* (Чачак, 2018), 45-54.

Тимотијевић Мирослав, *Таково - српске цвешти: о јавном заједничком сећању и заборављању у симболичкој њолијици званичне рејрезенџајивне кулџуре* (Београд: Историјски музеј Србије, Филозофски факултет, 2012)

Трнавац, Д. Недељко, *Обреновићи - дејињсџиво и образовање: џросвејта и школсџиво у рудничко-шаковском крају 1815-1903-2015* (Горњи Милановац: МРТК, 2015)

Цветковић Снежана, *Вила Обреновића у Смедереву* (Смедерево: Музеј у Смедереву, 2012)

„FROM THE TRIP OF THEIR MAJESTIES“ KING ALEKSANDAR AND QUEEN DRAGA OBRENOVIĆ IN THE RUDNIK DISTRICT SEPTEMBER 1901

The year 1901 was permeated by bad events for the royal couple Obrenović. The sudden death of King Milan, the failed pregnancy of Queen Draga and the refusal of the Russian Tsar to receive them on an official visit during the summer or autumn, determined them to organize a trip to the interior of Serbia, more precisely to its western parts, after the celebration of the king's birthday in Smederevo. They made certain to visit the places that were related to the personal and family traditions of the Serbian sovereigns of that time. From 27 August to 7 September, Draga and Aleksandar had visited Kragujevac, Kraljevo, Žiža, Studenica, Čačak, Užice and Požega before they arrived in the Queen's native land.

The arrival of the king and queen in the Rudnik district and their visit to Takovo, Gornji Milanovac, monasteries of Vračevšnica, Vujno, as well as to Lunjevica, was given great importance in public. The population especially celebrated the queen since she "was breastfed with the milk from Rudnik". On that occasion, the royal

couple was offered a castle in Takovo and, in Lunjevica, the birth place of Draga's grandfather Nikola Milićević, the queen was delivered his sales and purchase ledgers.

The three-day visit to the native land of both the Obrenović dynasty and that of Queen Draga in September 1901 was well planned and even better organized, all with the objective of further strengthening the role of the ruling couple and at the same time personifying it in the people. The places they visited, a total of five of them, were richly decorated in those days and they were filled with people that cheered for the king and queen. The cordial speeches of the representatives of the people, even warmer "greetings" of the ruling couple together with a large number of ceremonial festivities, and, above all, rich presents, left the impression of unity and "endless love" of the sovereigns and their subjects. Having returned to Belgrade, the king and queen did not hide their satisfaction with the overall reception in the whole of western Serbia and especially in the Rudnik district.

Aleksandar MARUŠIĆ

“DE LA VOIE DE LEURS EXCELLENCES” – LE ROI ALEKSANDAR ET LA REINE DRAGA OBRENOVIC DANS LA RÉGION DE RUDNIK AU MOIS DE SEPTEMBRE DE L'ANNÉE 1901

L'année 1901 fut agrémentée par des événements désastreux pour le couple régnant des Obrenovic. La mort subite du roi Milan, la grossesse infructueuse de la reine Draga et le refus du couple russe d'être reçu durant l'été ou l'automne en visite officielle, eurent de l'influence pour que suite à la célébration de l'anniversaire royal à Smederevo, on organise un voyage en province en Serbie, plus précisément dans ces parties occidentales. On faisait attention à ce que tous les endroits qui furent liés à la tradition familiale des souverains serbes d'alors furent visités. Du 27 août au 7 septembre, Draga et Aleksandar séjournèrent à Kragujevac, Kraljevo, Zica, Studenica, Cacak, Uzice i Pozeza, avant qu'ils n'arrivèrent dans la région natale de la reine.

Une grande importance fut donnée publiquement à la venue du roi et de la reine dans la région de Rudnik et leur visite à Takovo, Gornji Milanovac, aux monastères de Vracenica, Vujan, de même qu'à Lunjevica aussi. La population célébra particulièrement la régnante "qui fut allaitée avec du lait de Rudnik". En cette occasion, le couple royal recut en cadeau un château à Rudnik,

tandis qu'à Lunjevica, village natal du grand-père de Draga, Nikola Milicevic, on offrit à la reine des livres de commerce.

La visite de trois jours dans la région natale, autant de la dynastie Obrenovic que de la reine Draga, au mois de septembre de l'année 1901, fut très bien réalisée et encore mieux organisée et tout cela avec pour but de renforcer supplémentairement le rôle du couple régnant et de le personnifier en même temps avec le peuple. Les endroits qui furent visités, cinq en tout, furent ces jours-ci décorés et remplis de monde qui acclama au roi et à la reine. Les discours cordiaux des représentants nationaux, "saluèrent" ensemble encore plus chaleureusement le couple régnant avec un grand nombre d'événements cérémoniaux et, avant tout, des cadeaux riches, laissèrent une impression d'unité et "d'amour infini" du souverain et de ses sujets. En revenant à Belgrade, le roi et la reine ne cachèrent pas leur entière satisfaction pour la réception complète dans la Serbie occidentale et, plus particulièrement, dans la région de Rudnik.

Aleksandar MARUSIC